

СНЕЖАНА БОЖАНИЋ*

Универзитет у Новом Саду

Филозофски факултет, Одсек за историју

АНА ЕЛАКОВИЋ-НЕНАДОВИЋ**

Универзитет у Београду

Филолошки факултет, Катедра за неохеленске студије

УДК 929:235.3(821.163.1)

Оригиналан научни рад

Примљен: 14.08.2019

Одобрен: 29.08.2019

Страна: 09-18

СВ. САВА У НЕМАЊИЋКИМ ПОВЕЉАМА И ЖИТИЈИМА – УЗОР ДУХОВНОСТИ И МОНАШКИ ИДЕАЛ

Сажетак: У раду се анализирају помени Св. Саве у ћирилским повељама Немањића. Његово име се призива у аренгама, проширеним интитулацијама, експозицијама и санкцијама аката. Истиче се да је архиепископ Сава учитељ, прародитељ и светитељ. Владари су поникли у молитвама Светог Симеона и Саве. Небеска заштита домаћих светитеља који се налазе на почетку лозе Немањића представља важан део средњовековне владарске идеологије и духовности. Богоносац, богољубац и водитељ ка богозвању својим животом даје најбољи пример светости сведоче Житија Св. Саве, чији аутори су Доментијан и Теодосије.

Кључне речи: Свети Сава, Немањићи, духовност, повеље, Доментијан, Теодосије

Увод

Живот првог српског архиепископа и сина великог жупана Стефане Немање, вишеструко је садржајан и богат. Овај истински монах, са највишим моралним особинама, заузима једно од најважнијих и најзначајнијих места у средњовековној и целокупној историји српског народа.

Несебичним трудом и залагањем на величанствен начин је заокружио црквено питање оснивањем Српске архиепископије. Отац је припремио терен за његову делатност, а Сава је у Никеји 1219. године издејствовао црквену самосталност. Именован је за првог српског архиепископа и проглашена аутокефалија. Његове молбе су испунили никејски цар Теодор I Ласкарис (1204-1221) и васељенски патријарх Манојло Сарантен Харитопул. Две године раније, брат Стефан Немањић је добио краљевску круну од папе Хонорија III.¹ Ти догађаји су битно утицали на даљу судбину целокупног народа и државе.

* snezana.bozanic@ff.uns.ac.rs

** aelakovic@yahoo.com

¹ О добијању краљевске круне детаљније погледати: С. Мишић, Р. Радић (2016): *Србија 1217.: настанак краљевине*, Еволута, Београд, стр. 89-100.

Већ 1220. извршио је епископску организацију Српске архиепископије. Основано је десет, односно једанаест епископија са Жичом епархијом као седиштем архиепископије.

Сава је био велики црквени законодавац. После најстаријег српскословенског устава - *Карејског типика* (1199), у освит XIII века саставио је *Хиландарски типик*, настао као превод и адаптација Евергетидског типика из Цариграда, за манастир Свете Богородице Евергетидске (Добротворке), који садржи и кратко *Житије Светог Симеона*. Као архимандрит, посветио се црквеноправном уређењу живота манастира Студенице и написао 1208. *Студенички типик* (садржи развијено Житије Светог Саве). У Солуну, по повратку из Никеје, саставио је *Номоканон* или *Законоправило*, зборник црквених правила и закона који се односе на цркву.

Монах Симеон и монах Сава су подигли српски манастир Хиландар за људе из „отачаства њиховог“ са црквом посвећеном Ваведењу пресвете Богородице. Из његове богате ктиторске делатности треба издвојити подизање Жиче. Овај подухват је извео са братом Стефаном.

Дипломата и учесник у државним пословима, Сава је преговарао са Стрезом (1214) а 1220. се састао са угарским краљем Андријом II (1205-1235).

Чак и у најкраћим цртама тешко је издвојити најважније сегменте из Савине биографије. Историчари, књижевници, теолози, лингвисти, историчари права и уметности, деценијама проучавају живот првог српског архиепископа, ктитора, законодаваца, књижевника, дипломате, мисионара и просветитеља Светог Саве.

Небеска заштита домаћих светитеља који се налазе на почетку лозе Немањића представља важан део средњовековне идеологије и духовности. Немељив допринос изучавању и презентовању владарске идеологије Немањића у којој култ Св. Саве заузима значајно место дала је Смиља Марјановић Душанић.² Немањићи се у повељама позивају на сталног владоца отачаства Симеона Немању и првог српског архиепископа и светитеља Саву као заштитнике и извор легитимитета власти. У години када наша Света Црква заједно са својим народом обележава велики јубилеј (800 година самосталности СПЦ) одлучили смо да овим радом дамо свој скроман допринос прослави. Анализираћемо, у даљем тексту, помене Св. Саве као узора духовности у ћирилским повељама Немањића и *Житијима*.

Наследници светог корена: архиепископ, учитељ, прародитељ и светитељ Сава у ћирилским повељама

Немањићи владари се у аренгама повеља, између осталог, позивају на своје свете родитеље и прародитеље. Поред литургијско-богословског садржа-

² С. Марјановић Душанић (1997): *Владарска идеологија Немањића*, Српска књижевна задруга, Свети архијерејски синод СПЦ, СЛЮ, Београд.

ја, оне имају реторску компоненту и политичку функцију.³ Од велике важности су за разумевање владарске идеологије Немањића и стварања слике о животу владара (С. Марјановић-Душанић, 1997: 9). Први српски архиепископ се слави и у проширеним интитулацијама, експозицијама и призива у санкцијама повеља. Сава се помиње самостално, а далеко чешће заједно са својим оцем. Богоносни пар, свети Симеон и свети Сава су „заступници пред Богом“, чувари цркве, државе и српског народа (Благојевић 1989: 59). На одабраном корпусу докумената и карактеристичним примерима покушаћемо да укажемо на помен овог светитеља као инока и подвижника у дипломатичком материјалу.

У даровници за манастир Св. Николе на острву Врањини (1241-1242) Стефан Владислав се позива на краља Стефана Првовенчаног, монаха Симеона и преосвештеног епископа све српске земље и поморске кир Саву (Новаковић, 1912: 577-578; Мошин, Ћирковић, Синдик, 2011: 162).

Урош I у Лимској повељи (1254-1263) наводи да су „отац краљевства“ Првовенчани краљ Стефан и Свети Сава, први архиепископ, обдарили овај манастир, док у даровници за цркву Св. Николе у Хвосну (1276-1277?) за Саву каже да је први архиепископ, учитељ, прародитељ и светитељ (Мошин, Ћирковић, Синдик, 2011: 227, 251).

Попут свекра краља Стефана, светопочившег краља Владислава и „господина светог кир Саве“ краљица Јелена донира манастир Светог Николе на Врањини (Мошин, Ћирковић, Синдик, 2011: 261; Бубало 2006: 252).⁴ И њен син Милутин је видео хрисовуље „господина деде кир Саве“, краља Владислава и Уроша, те чини милост истом манастиру (Мошин, Ћирковић, Синдик, 2011: 425; Бубало 2006: 258).⁵

„Молитве Божијих угодника Симеона и Саве“, Милутин помиње у уговору о куповини три аделфата у скиту Свете Тројице у Светој Гори (1317-1319), док у санкцији повеље о келији Св. Петке у Тморанима (око 1300) прети прекршиоцима проклетством од стране Светог Симеона и кир Саве (Мошин 1939: 226; Мошин, Ћирковић, Синдик, 2011: 333).

Изузетном лепотом и високим литералним стилем, одликује се аренга повеље краља Милутина манастиру Св. Стефана у Бањској (1314-1316). У њу је уметнута проширена интитулација. Краљ се позива на претке који су били владари, светитељи и монаси. Поред Уроша I и Стефана Првовенчаног, велики ктитор са поносом истиче да је праунук Симеона Немање, светог и равноапос-

³ Аренга (*proemium, prologus*) као део протокола документа, представља његов свечани увод. У њима се говори се „о љубави према Богу, Божијој моћи и премудрости, подизању, обнављању и чувању храмова као Богу угодних дела, Христовом човекољубљу и жртви, Богородици као символу духовности и побожности“. С. Божанић, М. Кисић Божић, Д. Васин (2018): „Немањићи узори и праузори – хришћански владари и светитељи у аренгама средњовековних српских повеља“, у зборнику: *Међународни научни скуп Антика некад и сад: значај, улога и наслеђе кроз векове*, уредништво Ратко Васић, Снежана Ферјанчић, Ксенија Марицки Гађански, Друштво за античке студије Србије, стр. 58.

⁴ Повеља је издата између 1277. и 1309. године.

⁵ Повеља има широко датирање (1282-1321), односно између 1314. и 1321. године.

толног богоносца, наставника и просветитеља све српске земље и поморске, и првог архиепископа Саве. Потврђена је трајност монашког идеала у породици. Ако се неко ипак дрзне силом да разори или уништи оно што је даровано манастиру прети му, између осталог, проклетство Св. Симеона и Саве. (Божанић, 2004: 63-74).

Стефан Урош II Милутин је 1317/1318. примио Карејску келију „уместо господина и оца светога Саве“ тј. постао њен други ктитор. У аренги *Интерполисане хрисовуље краља Милтина* стоји да је Сава оставио породицу, славу, богатство, окружење велможа и слугу, водећи се Христовим поукама. Напустивши мирски живот, он је себе „принео на жртву великоме свештенослужитељу Христу“ (Живојиновић, 2006а: 23). Схватајући пролазност живота, посветио се посту, свеноћном стајању и уздржавању. „Христа у себи имајући и Христа у себи носећи“ знао је да неће бити добро уколико „само он буде спасен“ (Живојиновић, 2006а: 24). Стога се посветио утемељењу Хиландара, пристаништу спасења за народ из свог отачаства. Предан тиховању, знао је да се „између Бога и срца ништа друго не налази“, те да се „ограђено срце једино Богу обраћа“. У непрестаним молитвама, одлучио је да у Кареји подигне испосницу посвећену Св. Сави Јерусалимском. Прекомерно се подвизавао у свакој добродетели. Ту је сачинио Устав о посту, молитвама, тиховању и испуњењу сваког духовног правила. Краљ Милутин објашњава да му је као „изданку светог корена“ речено о Карејској келији, уставу, духовним правилима и потребама испосника. Како би келиоти могли неометано да „извршавају устав црквени који је дао свети господин и отац краљевства“ Сава, проводе дани и ноћи у молитвама, посту и тиховању, решио је да материјално потпомогне исихастирију. Прекришиоцима правног чина, прети се клетвом „господина“ и „учитеља“ Саве који се бринуо о „светом месту“ – Кареји. Аренга и експозиција документа инспирисане су Савиним иночким животом, законодавном и градитељском делатношћу.

Хрисовуља коју је Стефан Дечански издао 9. јула 1327. године има развијену духовну санкцију. Он позива наследнике да не погазе утврђено. Ако неко „врагом пободен“ разори установљено, прети му проклетство „од 318 светих отаца никејских и од светога Симеона и Саве и свих светих“, сила Часнога животворивога крста, Бога и пречисте Мати Божије Хиландарске. (С. Новаковић, 1912: 398 (II)).⁶

Поред владара из династије Немањић, у оснивачкој повељи манастира Дечани, Милутинов син „наследник светог корена, грана и једнородни издањак“ слави и светог, преосвећеног, првог српског архиепископа Саву из „младости од Бога вољеног“ (Ивић, Грковић, 1976: 303).

Највећи део српских средњовековних владарских повеља потиче из времена владавине Стефана Уроша IV Душана (1331-1355). Сачуване су у оригиналу, преписима а део је био предмет фалсификата.

⁶ У повељи се Хиландару уступа друга половина села Добродољани који су делили са Студеницом, а Студеници се уступа село Јариње. С. Мишић (2003): *Хрисовуља краља Стефана Уроша III Хиландару*, Стари српски архив, бр. 2, стр. 29-40.

Духовна казна, од стране светога Симеона и Саве, прети прекшиоцима правног чина у повељи краља Душана из 1339. године о даривању манастира Св. Николе Мрачког у Орехову Хиландару (Новаковић, 1912: 407; Марјановић Душанић, 2003: 60).

Српски цар Стефан Душан је златопечатним словом од 18. јануара 1347. године потврдио Хиландару село Лужац и поконио град Палеохор и селиште Кокалино Љутовес (Божанић, 2013: 379-380). У аренги се наглашава да је владар изданак поникао у молитвама прародитеља Симеона Немање и светитеља Саве „апостолима сапрестолног“ који је „испрва просветио и подарио разум отачаству нашем“ (Славева, Мошин, 1988: 189; Живојиновић, 2006б: 103).

Душан је „изданак доброг корена“ светог праведника Симеона и светог Саве „архијереја и првог на престолу (архиепископској катедри) нашег отачаства“ стоји у повељи о селу Потолину (Соловјев, 1926: 132-133; Вујошевић, 2006: 120).⁷

Из империјалног раздобља потиче Прилепска повеља Карејској келији Светог Саве Јерусалимског (Прилеп, 1348). Сава Немањић се помиње у аренги, експозицији и санкцији наведеног документа. Душан је „изданак благог корена“ и позива се на свете родитеље и прародитеље чијим молитвама му је од „Бога даровано царство“. Цар води порекло од првог владара српских земаља и новог мироточца Симеона Немање и „архијереја и првостолујућег отачаства нашега кир Саве“ (Живојиновић, 2002: 73). Надаље, приповеда се да су цар и царица Јелена посетили Кареју и келију Светог Саве Јерусалимског коју је „саздао“ господин и родитељ кир Сава. У њој је богоугодно поживео. Нагласак је стављен на Савин иночки живот и ктиторску делатност. Међутим, они су видели сиромаштво и немаштину именоване келије. Тиме се уједно објашњава мотив извршења правног чина и даровање села Косорићи са четири засеока.⁸ Уколико неко покуша да уништи оно што је утврђено, прети му проклетство од дванаесторице апостола, четворице јеванђелиста, седам васељенских сабора, али и од „светих отаца наших Симеона и Саве“ (Живојиновић, 2002: 75).

Владар је изданак доброг корена, бившег првог владара земље српске и великог светитеља Симеона Немање новог мироточца и „великог светитеља и првостолника отачаства нашега Саве“ стоји у Душановим српским повељама манастиру Св. Пантелејмона (12. јун 1349).⁹

Приликом утврђивања међа забела Понорац и Крушчица, цар Душан издаје повељу (2. мај 1355) и у уводу помиње свете родитеље Симеона и Саву. Уколико неко наруши утврђено имаће за осветнике и супарнике Светог Симеона и Светог Саву (Копривица 2016: 115, 117).

⁷ Оригинална повеља је издата између јануара и априла 1348. године.

⁸ Приложено је и годишњи приход од 100 млетачких перпера и рибњак хиландарској болници.

⁹ Две Душанове повеље са истим датумом, ауктором и дестинатаром, имају истоветне аренге и завршне формуле, а разлике се јављају у експозицији, диспозицији и потпису. С. Божанић (2016): *Повеље цара Стефана Душана Манастиру Св. Пантелејмона*, Стари српски архив, бр. 15, стр. 55-78.

Веома интересантна за тему је експозиција повеља од 16. јуна 1332. коју је потписао хиландарски игуман Гервасије.¹⁰ Преподобни Сава је у Карејској келији осамљен од свих, „испоснички и у тиховању“, поживео (Живојиновић, 2003: 45). Установио је црквени устав (Карејски типик), правила поста, иночког живота и црквене службе. Кроз писани акт и практичним примером, најмлађи Немањин син је поставио модел понашања будућих испосника, научио их је како то да чине и извршавају. Санкција је духовна. Они који би се усудили да прекрише закон и заповест, примиће клетву од „оца и учитеља“ светог Саве, светог Саве пустиножитеља и светих отаца.

Душанов наследник, млади цар Урош је „изданак благог корена“ Симеона новог мироточца и „великог светитеља и првопрестолника земље српске отачаства нашега Саве“ (Михаљчић, 2003: 90). Повеља о даривању у баштину цркве Св. Николе Стошког мелничком митрополиту Кирилу (мај, 1356) представља једини директан помен Симеона и Саве у оквиру Урошеве канцеларије.

Експозиција повеље (1358-1361) о препуштању Карејске келије царици Јелени (монахиња Јелисавета) на управљање, инспирисана је ликом и делом Саве Немањића. Након подсећања да је подигао цркву посвећену светом Сави Освећеном, истиче се да је ту поживео у „тиховању“ и „осамљености“. Келија има најстрожији устав од свих манастира и исихастирија. Њиме је предвиђено да „цео псалтир треба увек отпојати за један дан и ноћ“, учинити многа коленопреклоњенија и служења (Живојиновић, 2004: 91-95). Келиоти морају да се придржавају прописаног а старац ће бити постављан по типичу светог Саве. Повељу је потписао хиландарски игуман Доротеј.

Житија – свеопшти модел понашања: „богоносац“, „богољубац“ и „водителј ка богозвању“

Писац из прве половине XIII века, Доментијан, један од највећих средњовековних књижевника, у *Житију Светог Саве* кроз цео рад истиче монашке особине првог српског архиепископа и његову праву веру. На тај начин писац шири и развија духовност код читалаца. Српски просветитељ је начитан, речит, савршени архиепископ и крманош цркве.

У контексту постављене истраживачке теме, осврнућемо се на најкарактеристичнија места из његовог дела и кроз одабране примере илустровати наведено. Најмлађи Немањин син је током живота неуморно обилазио отачаство, учећи једне „побожности“, друге „освећујући Духом светим и Богом дарованом му благодаћу“ (Доментијан, 1988: 156). Помагао је сиротима и удовицама „дробећи свој хлеб“, обезбеђивао хлеб и кров бескућницима и убогима. Он је „насадитељ сваке добре воље“ и борац против безбожних јеретика (Дометијан, 1988: 188).

¹⁰ У повељи се наводи да верни краљ Душан свесрдно помаже манастире и келије које су његови праоци и оци подigli. Имајући у виду чињеницу да је предмет бриге Карејска келија светог и преподобног Саве, она доноси низ појединости из живота преосвећеног и стога је предмет нашег интересовања као пример нарочите пажње потомака.

Апостол Павле „учитељ целе васионе“ је даноноћно, три пуне године, учио народ правоверју. Сава је непрестано, од младости до старости, дан и ноћ, вели Доментијан, подучавао своје отачаство (Доментијан, 1988: 188). Просветитељева делатност, према овом казивању, ограничена је просторно али временски проширена на цео живот (Благојевић, 1989: 64-65).

На више места Доментијан прави директну паралелу између Мојсија и Саве. Старозаветни пророк је у пустињи прехранио синове Израиља, а Сава је од најраније младости заволео пустињски живот, „хранећи и грејући оне који живе у пустињама“ (Доментијан, 1988: 212). Мојсије пламеном пали скуп Кореев, Преосвећени „огњем божанственим попали безаконе јеретике“ (Доментијан, 1988: 212). Док „боговидац јединој скинији служаше“, Сава Немањић је многе цркве сатворио, не само у свом отачаству, већ и „по источним и западним земљама, селима и градовима, пустињама и горама“ (Доментијан, 1988: 213). Писац наглашава законодавну делатност српског архиепископа. Мојсије има закон који је на каменој плочи записан, док Сава надахнут Светим Духом уређује законе и просвећује своје отачаство.

Мојсије је „вожд“ и „боговидац“ а Сава „вожд отачаства на благоверје“ и „богоносац“. „Припадник Новог завета“ (Сава) је ближи Богу од „човек Старог завета“ (Мојсије), изричит је писац *Житија*.

Сава говори свом народу да остављањем привременог и земаљског, купује се небеско. Само права вера и покајање су пут ка истинској светости. Он жели да „верни“ – његова браћа (народ), буду достојни славе небесне светлости.

Из велике Савине ктиторске делатности, осврнућемо се на Савин рад око подизања Жиче. „Богољубац“ је са благоверним братом, великим жупаном кир Стефаном, почео и завршио дом Спасов (Доментијан, 1988: 213). Након тога је по „свим изабраним местима“ старе утврдио и нове цркве подигао (Доментијан, 1988: 214).

Теодосије пише *Житије Светог Саве* крајем XIII века, по узору на Доментијаново дело. Од најраније младости, приповеда Теодосије, Растко је увидео пуну метеж и несталност земаљског богатства, славе и сјаја. Није се „лењео да у цркви на свим службама стоји“ (Теодосије, 1988: 104). Добар и кротак, љубио је пост и гајио најдубље поштовање према монашком чину. Пре напуштања родитељског дома, „божанствени младић“ је у тајности испитивао чрнца Руса о Светој Гори. Он га је упознао са три начина монашког живота. Инок, сматра Теодосије, „од Бога послан бејаше“ (Теодосије, 1988: 105). Младић се определио за „најсуровији“ – монашки живот, удаљавање од материјалних и телесних ствари. Кроз молитве, пост, сузе, физички рад, монаси „умом увек Богу приањају“.

Братственике је увек поучавао слатком духовним речима, говорећи да „треба трпети што је за Бога, макар и тешко било“ и молитвом утврђивати (Теодосије, 1988: 228). У одређеном тренутку историјске реалности, тешко му је било да напусти Карејску келију. Није могао да се отргне од „сладоности пустињачког испосничког и ћутљивог живота“ (Теодосије, 1988: 189-190).

Током живота и непрестано, на више места понавља Теодосије, Сава је људе у вери учио и молио да гладнима ломе хлеб, хране сироте и удовице, уводе бескућнике у кућу, не враћају зло злим, „ниште“ обасипају милосрђем, деле милостињу онима који тескобно живе по пустињама, избављају оне којима се чини неправда, откупом ослобађају заробљенике. Велики духовник је наречено стално спроводио у пракси. Зидео је куће, правео чамце и практично помагао верном народу (Теодосије 1988: 149, 231-232).

Након смрти, преподобни Симеон се једне ноћи у сну јавио Сави. Поручује да је постао „посредник вечнога блаженства“, јер Савин труд, подвизавање, молитве и милостиње, „узиђоше на памет пред Бога“ (Теодосије 1988: 148). Украшен доструким венцима испосништва и учитељства, говори му да ће својом вером, правдом и покајањем ка Христу привести своје људе.

У фебруару 1200. године одржан је годишњи помен монаху Симеону. Свечаном догађају су присуствовали старци и игумани Свете Горе. Том приликом, прот Дометије Јерусалимац (Јеросолимит) се дивио Сави због безмерне смерности, једноставне кротости, љубави без лукавства, пророштва, вере и смелости, пише Теодосије. Прорекао је на њему огромну благодат: „Биће са многима водитељ ка богозвању“ и предводити људе на путу ка спасењу (Теодосије, 1988: 157).

Описујући Савин рад на организовању Српске цркве 1219. године, Теодосије наглашава да он „богословним језиком апостолски“ поучаваше цео свој народ „покајањем правоверју“ (Теодосије, 1988: 203). Кроз приказ Савиног живота, писац даје „најбољи пример и узор светости“ и „свеопшти модел понашања“ (Теодосије, 1988: 26).

Закључак

Први српски архиепископ и светитељ из домаће династије био је узор и заштитник наследника на владарском трону од времена краља Владислава. Веома млад, Сава Немањић се одрекао земаљских блага и уживања. Посветио се контеплативном животу и принео себе на жртву Христу зарад спаса свог отачаства. У аренгама повеља слави се његов иночки живот који је подразумевао прекомерно подвизавање, даноноћне молитве и тиховање. Наследници истичу да су поникли у молитвама Симеона и Саве. Преосвећени Сава је просветио и подарио разум отачаству. „Изданци светог корена“ у проширеним интитулацијама истичу да воде порекло од светог и равноапостолног богоносца, наставника и просветитеља све српске земље и поморске, и првог архиепископа Саве. У експозицијама се наводи да су они видевши (хрисовуље) или чувши за лоше материјално стање храма који је Сава подигао доносили одлуке о правном чину, саопштеном у диспозицији. Владари домаће заштитнике на небу (Симеона и Саву) призивају у санкцијама докумената.

Теодосије и Доментијан наводе да је богоносац и богољубац својим животом и жртвом коју је принео „великоме свештенослужитељу Христу“ истин-

ски пример и узор светости. Његова права вера и покајање су „модел понашања“ на путу ка небеској светлости.

Просветитељ је „вожд отачаства на благоверје“. Његовом делатношћу и ангажовањем на добијању аутокефалије отачаство је постало „самосвећено“, наводи Доментијан. Истински монах чији живот је у потпуном складу са Христовим поукама, свестрано образован и начитан, ктитор и приложник, учесник у дипломатским пословима за добробит отачаства је савршен архиепископ, поручују средњовековни писци.

Литература:

1. Blagojević, M. (1989): *Srbija u doba Nemanjića*, TRZ »VAJAT«, IRO Beograd, Beograd.
2. Blagojević, M. (1998): „Arhiepiskop Sava - Vožd otačastva“, u zborniku: *Sveti Sava u srpskoj istoriji i tradiciji*, urednik Sima Ćirković, SANU, Balkanološki institut SANU, Istorijski institut, Narodni muzej u Kraljevu, Beograd, str. 63-74.
3. Božanić, S. (2004): *Diplomatička analiza svetostefanske Hrisovulje*, Istraživanja, br. 15, str. 63-74.
4. Božanić, S. (2013): *ČUVANJE PROSTORA: međe, granice i razgraničenja u srpskoj državi od 13. do 15. veka*, Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu, Novi Sad.
5. Božanić, S. (2019): *Koncepcija srednjovekovnog prostora i život čoveka: O vlastelinstvima Žiče i Studenice u vreme Save Nemanjića*, Crkvene studije, br. 16/2, str. 123-134.
6. Božanić S., Kisić Božić M., Vasin D. (2018): „Nemanjićki uzori i prauzori – hrišćanski vladari i svetitelji u arengama srednjovekovnih srpskih povelja“, u zborniku: *Međunarodni naučni skup Antika nekad i sad: značaj, uloga i nasleđe kroz vekove*, uredništvo Ratko Vasić, Snežana Ferjančić, Ksenija Maricki Gadanski, Društvo za antičke studije Srbije, str. 58-72.
7. Bubalo, Đ. (2006): *Srednjovekovni arhiv manastira Vranjine (prilog rekonstrukciji)*, Stari srpski arhiv, br. 5, str. 243-276.
8. Marjanović Dušanić, S. (1997): *Vladarska ideologija Nemanjića*, Srpska književna zadruka, Sveti arhijerejski sinod SPC, CLIO, Beograd.
9. Mišić S., Radić R. (2016): *Srbija 1217.: nastanak kraljevine*, Evoluta, Beograd.
10. Mošin, V. (1939): *Akti bratskih sabora o adrfatima iz XIV-XV veka*, Bogoslovlje, br. XIV, str. 215-238.

Извори:

1. Božanić, S. (2016): *Povelje cara Stefana Dušana Manastiru Sv. Pantelejmona*, Stari srpski arhiv, br. 15, str. 55-78.
2. Vujošević, Ž. (2006): *Hrisovulja cara Stefana Dušana Hilandaru o selu Potolino*, Stari srpski arhiv, br. 5, str. 115-137.
3. Domentijan, (1988): *Život Svetoga Save i Život Svetoga Simeona*, priredila Radmila Marinković, prevod Lazar Mirković, Prosveta, Srpska književna zadruka, Beograd.
4. Živojinović, D. (2002): *Hrisovulja cara Stefana Karejskoj keliji Svetog Save Jerusalimskog*, Stari srpski arhiv, br. 1, str. 69-78.
5. Živojinović, D. (2003): *Povelja bratskog sabora manastira Hilandara o adelfatima za Karejsku keliju Svetog Save Jerusalimskog*, Stari srpski arhiv, br. 2, str. 41-54.

6. Živojinović, D. (2004): *Akt hilendarskog bratskog sabora o davanju Karejske kelije carici Jeleni*, Stari srpski arhiv, br. 3, str. 89-105.
7. Živojinović, D. (2005): *Akt arhiepiskopa Nikodima I za Keliju svetog Save u Kareji*, Stari srpski arhiv, br. 3, str. 23-50.
8. Živojinović, D. (2006a): *Interpolisana hrisovulja kralja Milutina Karejskoj keliji*, Stari srpski arhiv, br. 5, str. 11-41.
9. Živojinović, D. (2006b): *Hrisovulja cara Stefana Dušana za Hilandar o Lužačkoj metohiji*, Stari srpski arhiv, br. 5, str. 99-113.
10. Ivić, P, Grković M. (1976): *Dečanske hrisovulje*, Institut za lingvistiku, Novi Sad.
11. Koprivica, M. (2016): *Povelja cara Stefana Dušana Hilandaru za zabele Ponorac i Kruščicu i trg Kninac*, Stari srpski arhiv, br. 15, str. 109-130.
12. Marjanović-Dušanić, S. (2003): *Hrisovulja kralja Dušana o darivanju Sv. Nikole Mračkog*, Stari srpski arhiv, br. 2, str. 55-68.
13. Mihaljčić, R. (2003): *Hrisovulja cara Uroša melničkom mitropolitu Kirilu*, Stari srpski arhiv, br. 2, str. 85-97.
14. Mišić, S. (2003): *Hrisovulja kralja Stefana Uroša III Hilandaru*, Stari srpski arhiv, br. 2, str. 29-40.
15. Mošin V., Ćirković S., Sindik D. (2011): *Zbornik srednjovekovnih ćiriličkih povelja i pisama Srbije, Bosne i Dubrovnika 1186–1321. godine*, Istorijski institut, Beograd.
16. Novaković, S. (1912): *Zakonski spomenici srpskih država srednjeg veka*, Srpska kraljevska akademija, Beograd.
17. Slaveva L., Mošin V. (1988): *Srpski gramoti od Dušanovo vreme*, Institut za istraživanje staroslovenskata kultura, Skopje.
18. Solovjev, A. (1926). *Odabrani spomenici srpskog prava (od XII do XV veka)*, G. Kon, Beograd 1926.
19. Teodosije, (1988): *Žitija*, priredio Dimitrije Bogdanović, današnja jezička varijanta Lazar Mirković i Dimitrije Bogdanović, Prosveta, Srpska književna zadruga, Beograd.

SAINT SAVA IN NEMANJIC CHARTERS AND HAGIOGRAPHY – AN EXAMPLE OF SPIRITUALITY AND THE MONASTIC IDEAL

Summary: In the arengas, extended intitulations, expositions and sanctions of charters, the rulers of the Nemanjić Dynasty invoke and celebrate Saint Sava. It is emphasized that Archbishop Sava is a teacher, ancestor and a saint. His renunciation of earthly wealths is also emphasized. The heirs say that they have descended in the prayers of Simeon Nemanja and Saint Sava. Through biography of Saint Sava whose authors are Domentian and Theodosius, it could be seen that he had been an example of holiness, an example of spirituality and a monastic ideal.

Key words: Saint Sava, the Nemanjic Dynasty, spirituality, charters, hagiography